

INTERPRETATION OF MEDIEVAL APOCRYPHA THROUGH BIBLICAL AND BOGOMILLIAN CONNECTIONS

Milena Ristova - Mihajlovska

Faculty of Philology, University “Goce Delcev”, R. N. Macedonia, milena.mihajlovska@ugd.edu.mk

Vane Derivolvane

ACADEMY EUROART - Shtip, R. N. Macedonia, derivolvane@yahoo.com

Abstract: The purpose of this paper is to emphasize apocryphal literature in the context of medieval literature. With this paper, we aim to bring the apocryphal texts closer to the target audience through a multimedia approach and in a creative-interpretive way. When we started working on this paper, we had in mind the lack of representation of the Apocrypha in primary and secondary education programs. Accordingly, we hypothesized that young people would not have knowledge and understanding of these medieval texts. To confirm our assumption, we conducted research by surveying 114 respondents who are part of the educational process. Those 114 respondents are pupils and students in different schools and faculties, and they are also from institutions from different municipalities. The survey confirmed the hypothesis. Specifically, according to the results of the survey, a very small percentage of respondents have knowledge of the term *Apocrypha*. Therefore, we made a video - material that will be available to the young population through social networks. The video material will be available and distributed to the teachers of the respondents, who we hope will emphasize the apocryphal texts as part of the minimum number of classes dedicated to medieval literature. Within the framework of this paper, we also talk about the authorship of the Apocrypha, and locate their origin. We emphasize the division of the Apocrypha. In terms of authorship, we emphasize the fact of the existence and beginnings of Bogomilism on Macedonian soil, thus starting the connection of apocryphal literature with the Bogomil movement. Also, through this paper we highlight the biblical connections of the Apocrypha. We confirm this through an interpretative approach to several medieval apocrypha, and by determining the similarities and differences in them. Hence, in many apocrypha only motifs are taken from the Bible, and the rest of the text has no correspondence with the Holy Scriptures. Apart from the motifs, toponyms and personalities are biblical. We emphasize the Bogomil connections of the Apocrypha in terms of their authorship.

Keywords: Bible, medieval literature, analysis, survey, Apocrypha

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА СРЕДНОВЕКОВНИ АПОКРИФИ ПРЕКУ БИБЛИСКИ И БОГОМИЛСКИ ВРСКИ

Милена Ристова - Михајловска

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Р. С. Македонија,
milena.mihajlovska@ugd.edu.mk

Ване Дериволов

АКАДЕМИЈА ЕУРОАРТ - Штип, Р. С. Македонија, derivolvane@yahoo.com

Резиме: Целта на овој труд е да ставиме акцент на апокрифната литература во склоп на средновековната книжевност. Со овој труд целиме да ги доближиме апокрифните текстови до целната публика преку мултимедијален пристап и на креативно-интерпретативен начин. Кога почнавме со работа на овој труд, ја имавме предвид незастапеноста на апокрифите во програмите за основно и средно образование. Според тоа, ја поставивме хипотезата дека младите нема да имаат знаења и познавања за овие средновековни текстови. За да ја потврдиме нашата претпоставка, спроведовме истражување преку анкетирање на 114 испитаника кои се дел од образовниот процес. Тие 114 испитаника се ученици и студенти во различни училишта и на различни факултети, а исто така се од установи од различни општини. Анкетата ја потврди хипотезата. Поточно, според резултатите од анкетата, многу мал процент од испитаниците имаат познавања за терминот *апокрифи*. Поради тоа, направивме видео - материјал што ќе биде достапен до младата популација преку социјалните мрежи. Видео - материјалот ќе биде достапен и дистрибуиран и до наставниците на испитаниците, кои се надеваме дека во рамки на минималниот фонд на часови наменет за средновековна литература, ќе стават акцент и на апокрифните текстови. Во рамки на овој труд говориме и за авторството на апокрифите, а го лоцираме и нивното потекло. Ја акцентираме поделбата на апокрифите. Во однос на авторството, го потенцираме фактот за постоењето и почетоките на богомилството на македонско тло со што ја отпочнуваме конекцијата на апокрифната литература со богомилското движење. Исто така, преку

овој труд ги потенцираме библиските врски на апокрифите. Тоа го потврдуваме преку интерпретативен пристап кон неколку средновековни апокрифи, а со утврдување на сличностите и разликите во нив. Оттука, во многу апокрифи се земено само мотиви од Библијата, а останатиот дел од текстот нема никаква кореспонденција со Светото писмо. Освен мотивите, библиски се топонимите и личностите. Богомилските врски на апокрифите ги акцентираме во смисла на нивното авторство.

Клучни зборови: Библија, средновековна книжевност, анализа, анкета, апокрифи

1. ВОВЕД

Апокрифите се специфичен средновековен книжевен род, присутен во сите средновековни книжевности кај сите Јужни Словени. Зборот апокриф доаѓа од грчкиот јазик. *Апокрифос* во превод значи: скриен, таен, лажен, обвиткан. Според тоа, за ваквите текстови во почетниот период од нивниот постанок се знаело дека се тајни, скриени списи, зашто се чувале на скриени и тајни места, недостапни за сите луѓе. Апокрифите ги зачнале во своите содржини бројните библиски настани, личности, особено оние за кои Библијата оскудно давала информации. Кратките библиски текстови, апокрифите ги развивале во опширни содржини, најчесто прераскажувани на интересен начин, честопати поетски, поради што го придобиле вниманието на пошироката читателска публика. Бројот на апокрифните текстови е голем. Интересните содржини, кои ги обогатувале библиските поглавја, истории, личности, ја предизвикувале народната фантазија. Истражувањата и денес откриваат нови текстови, особено разновидни обработки на познатите библиски содржини (Стојчевска-Антиќ, 1999, стр. 281, 282, 324). Апокрифите биле проширени уште во II век пред н.е., кога кај Евреите се појавиле првите библиски апокрифи. Прашањето за појавата на апокрифите сигурно е поврзано со настанувањето на одделните поглавја од Библијата, особено на Стариот Завет, како дел постар од Новиот Завет (Стојчевска-Антиќ, 1999, стр. 10). Во науката апокрифите најчесто се поврзуваат со богомилството, но во одредени случаи таа врска се негира. Ние ја браниме тезата за нераскинливата врска помеѓу богомилството и апокрифската оставнина. Евтимј од Перилепт, византиски автор од втората половина на XI век, тврди дека од богатата апокрифна литература богомилите ја прифатиле само „Петровата апокалипса“, а дава и други докази за изворната граѓа на богомилството. Другите дела што се спомнуваат во изворната граѓа на богомилството, а припаѓаат на анонимното литературно творештво, во еден дел се преземени од христијанската апокрифна книжевност, а другиот дел од масалијанскиот и павликијанскиот кодекс на книги (Стојчевска-Антиќ, 1999, стр. 140).

2. МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДИ

Со промените на наставните програми и воопшто низ годините наназад, средновековната книжевност не зазема голем дел од наставата во основното и средното образование. Наставните програми имаат скуден пристап кон средновековната книжевност и како што велат наставниците и професорите во нашите претходни истражувања, средновековната книжевност е збиена во еден до два часа, така што останува на волјата и на компетенциите на наставниот кадар дали и како ќе ги едуцираат, запознаат или барем да ги поттикнат учениците да дојдат во интелектуален допир со средновековните апокрифи. Имајќи го предвид сето ова, одлучивме да спроведеме анкета меѓу ученици од средно и основно образование, но кон оваа целна група да додадеме и студенти со цел да ја утврдиме и на ваков начин нашата претпоставка за недоволните познавања и знаења на младите за средновековната апокрифна литература. Испитаниците кои беа вклучени во анкетата се ученици во училишта во општините: Штип, Карбинци, Винаца и Кочани, како и студенти од различни универзитети во земјава.

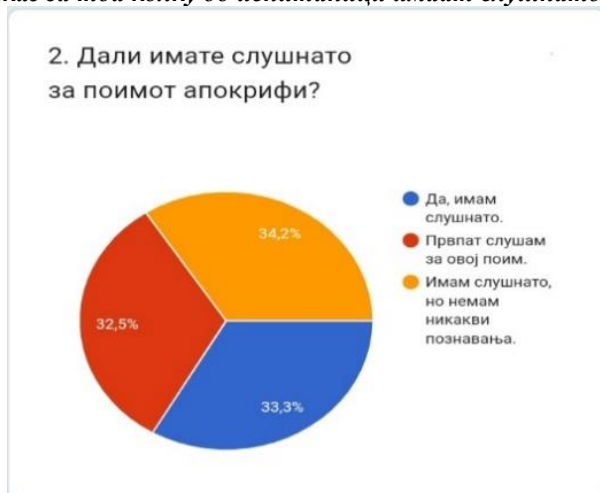
3. РЕЗУЛТАТИ

За да ја спроведеме анкетата, го осмисливме истражувањето насловено како „Апокрифи“. Преку анкетата успеавме да стасаме до 114 испитаника, односно до 114 одговора од млади луѓе. Процентуално гледано: најголемиот дел од испитаниците, 71,1%, се млади до 18 години; 20,2% се млади од 18 до 22 години и 8,8% се млади над 22 години.

Првото прашање со анкетата се однесуваше на терминологијата, односно беше насочено кон самиот поим „апокриф“. Прашањето беше формулирано вака: „Дали имате слушнато за поимот апокрифи?“ На ова прашање, поголемиот дел од испитаниците имаа одговорено негативно, односно некои од испитаниците имаа слушнато за апокрифи, но се изјаснија дека немаат никави познавања. Како што рековме и погоре, одговорот на ова прашање изнесен од страна на испитаниците е во корелација со тоа што Ова се должи на тоа што темата за апокрифите не е вметната во наставните програми во основните и средните училишта, а не се изучува и на факултет, освен на катедите за македонски јазик и литература. Во врска со ова прашање, ги изнесуваме следниве статистички податоци: 34,2% од испитаниците, одговориле дека имаат слушнато, но

немаат немаат никакви познавања; 33,3% од испитаниците имаат само слушнато за ваков термин и 32,5% од испитаниците за прв пат слушнале за поимот „апокрифи“. Подолу го приложуваме графиконот што го изработивме врз база на одговорите од ова прашање.

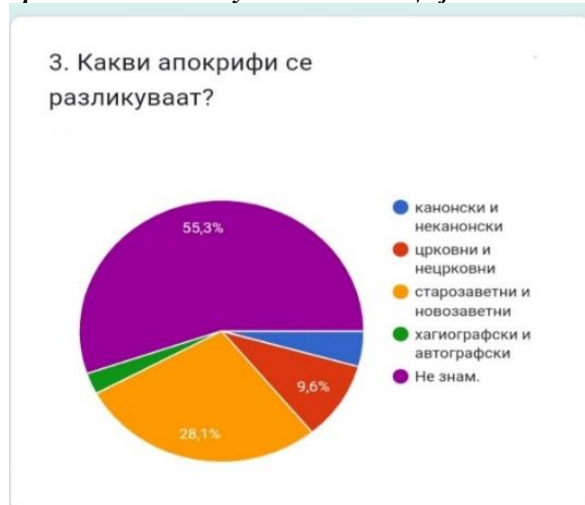
Слика 1. Табеларен приказ за тоа колку од испитаници имаат слушнато за поимот „апокрифи“.

Извор: графиконот од сл. 1 е резултат на истражување спроведено од страна на авторите на овој труд, така што самиот графикот е изработен од нив, а врз основа на резултатите од спроведената анкета во периодот од ноември 2023 до мај 2024 год.

Во однос на тоа какви апокрифи се разликуваат, се покажа дека голем број од испитаниците не знаат какви апокрифи постојат, додека останатите се со поделени размислувања. Поради тоа одлучивме да видиме како младите размислуваат за ова прашање, односно какви се нивните знаења, поради што во анкетата беше поставено и прашањето: „Какви апокрифи се разликуваат?“ Резултатите од анкетата се следниве: 55,3% од анкетираните одговориле дека не знаат; 28,1% одговориле: старозаветни и новозаветни (што е точен одговор); 9,6% од испитаниците одговориле црковни и нецрковни; 4,4% одговориле канонски и неканонски; додека 2,6% одговориле хагиографски и автографски. Исто така и по однос на ова прашање, изготвивме графикон преку кој и визуелно и статистички го пласираме резултатот од овој дел од анкетата.

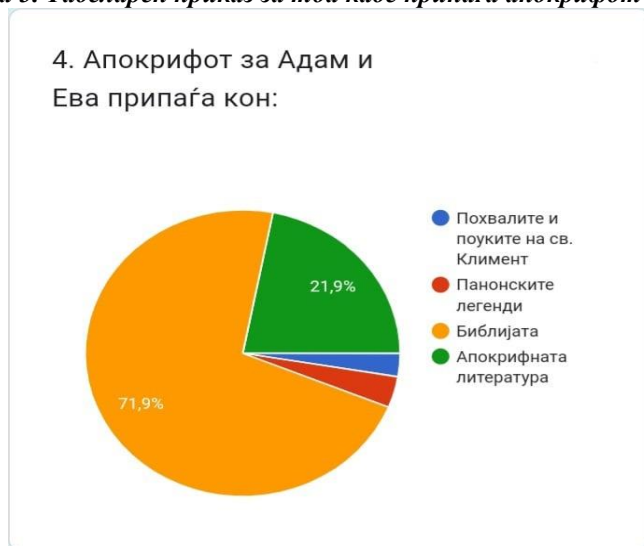
Слика 2. Табеларен приказ за тоа колку од испитаници ја знаат поделбата на апокрифите.

Извор: графиконот од сл. 2 е резултат на истражување спроведено од страна на авторите на овој труд, така што самиот графикот е изработен од нив, а врз основа на резултатите од спроведената анкета во периодот од ноември 2023 до мај 2024 год.

Анкетата покажа дека најголемиот процент од испитаниците не знаат за поимот Апокрифи, но исто така не знаат и кон која литература припаѓаат апокрифите. На прашањето „Апокрифот за Адам и Ева припаѓа кон...“, добивме одговори што во продолжение ги претставуваме процентуално: 71,9% се изјасниле дека апокрифот за Адам и Ева припаѓа на Библијата; 21,9% се изјасниле дека овој текст припаѓа кон апокрифната литература; 3,5% одговориле дека им припаѓа на Панонските легенди, додека, пак, најмал процент одговориле дека припаѓа кон Похвалите и поуците на св.Климент - 2,6%. Апокрифот за Адам и Ева, во суштина содржи библиски личности и мотив од Библијата, но не припаѓа кон неа. Не случајно се одлучивме да го вметнеме овој апокриф во анкетата, туку поради тоа што сме свесни за „популарноста“ на библиската приказна за Адам и Ева меѓу читателската публика и воопшто меѓу народот ќе ги насочи испитаниците кон тоа дека Апокрифот, односно Словото за Адам и Ева „припаѓа кон Библијата“. Но одговорот на ова прашање што зазема најголем процент, покажува дека, сепак, станува збор за „површни“, а не длабински знаења во врска со апокрифот за Адам и Ева, односно во врска со библиската приказна за Адам и Ева. Оттука доаѓа и нашата интенција преку овој труд да ги воочиме сличностите и разликите меѓу библискиот текст и апокрифните текстови. Нашата цел е да ги покажеме различностите меѓу Библијата и апокрифите, кои за да бидат пишувани биле инспирирани од Библијата, но понатаму за нивното креирање, пишувачите се препуштале на дополнителна имагинација и фикција.

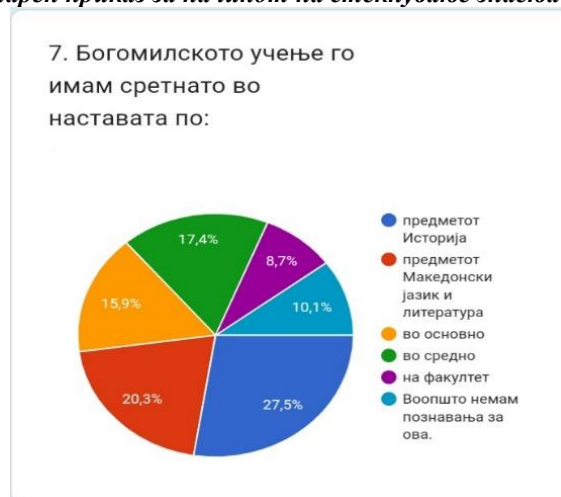
Слика 3. Табеларен приказ за тоа каде припаѓа апокрифот за Адам и Ева.

Извор: графиконот од сл. 3 е резултат на истражување спроведено од страна на авторите на овој труд, така што самиот графикот е изработен од нив, а врз основа на резултатите од спроведената анкета во периодот од ноември 2023 до мај 2024 год.

Во однос на прашањето што го поставивме, а беше формулирано како: „Каде го имам сретнато Богомилското учење?“, добивме поделени размислувања. 27,5% од испитаниците одговориле дека ова учење го сретнале по предметот Историја; 20,3% од испитаниците одговориле дека ова учење го сретнале по предметот Македонски јазик и литература; 17,4% од испитаниците одговориле дека ова учење го сретнале во нивното средно образование; 15,9% од испитаниците одговориле дека ова учење го сретнале во нивното основно образование; 10,1% од испитаниците одговориле дека воопшто немаат познавање за ова; 8,7% од испитаниците одговориле дека ова учење го сретнале на факултет. Во продолжение го приложуваме графиконот со процентуална застапеност на одговорите по однос на ова прашање.

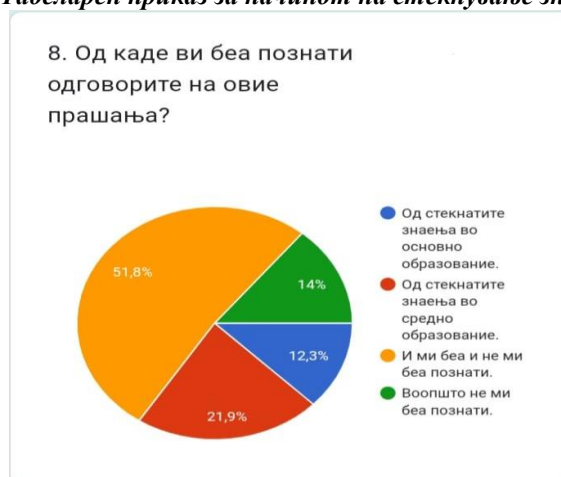
Слика 4. Табеларен приказ за начинот на стекнување знаења за богомилското учење.

Извор: графиконот од сл. 4 е резултат на истражување спроведено од страна на авторите на овој труд, така што самиот графикот е изработен од нив, а врз основа на резултатите од спроведената анкета во периодот од ноември 2023 до мај 2024 год.

Нашите испитаници ги запрашавме и од каде им беа познати одговорите на прашањата во анкетата. 51,8% од испитаниците одговорија дека и им биле, и не им биле познати прашањата; 21,9% добиле вакви информации во текот на школувањето во рамки на своето средно образование; 12,3% добиле вакви информации во текот на школувањето во рамки на своето основно образование; 14% од испитаниците воопшто не им биле познати прашањата во анкетата.

Слика 5. Табеларен приказ за начинот на стекнување знаења за творбата.

Извор: графиконот од сл. 5 е резултат на истражување спроведено од страна на авторите на овој труд, така што самиот графикот е изработен од нив, а врз основа на резултатите од спроведената анкета во периодот од ноември 2023 до мај 2024 год.

4. ДИСКУСИИ

Одговорите на сите 114 испитаника, односно резултатите од анкетата го потврдија нашето претпоставување. Недоволната застапеност на тематските единици од областа на средновековната литература, меѓу кои и темата за апокрифите во наставните планови за основно и средно образование, придонесува да одговорите на прашањата во анкетата бидат вакви какви што се. Поради овие „очекувани“ резултати, преку овој труд пристапуваме кон интерпретативна анализа на неколку апокрифни слова, со цел преку интерпретација да ја поттикнеме читателската публика во поширока смисла и наставниците и

учениците во потесна смисла да допрат до апокрифите, да ги прочитаат и да ги утврдат од нас посочените сличности и разлики со Светото писмо, а притоа и се стекнат со знаењата околу нашата теза за врската на апокрифната литература со богомилството. Имајќи предвид дека младите денес ги црпат сите потребни и непотребни информации преку социјалните мрежи, кои изобилуваат со динамични, а кратки видео - содржини, кон интерпретативниот начин за пристап кон апокрифите, правиме и мултимедијална надградба преку видео - ролни. Целта е дополнително да се поттикнат нашите таргет - групи да слушнат нешто повеќе за апокрифната литература, а наставниците и професорите да им ги пласираат првенствено како како видео - материјал на своите ученици и студенти, за дополнително и оттука да ги поттикнат да ги прочитаат и да истражат нешто во врска со нив. За да ги анализираме апокрифите, се послужиравме со одредени публикации што на македонската средновековна книжевна сцена ѝ даваат богатство од анализи и осврти кон средновековните книжевни текстови.

Во овој труд правиме анализа на: Слово за Самсон, Слово за Адам и Ева, Слово како се напиша Светото евангелие, Слово како Марта се јави пред царот и кесарот Август, Одењето на Богородица по маките, Дејанијата и детството на Господ наш - Исус Христос. Во сите овие апокрифи детектираме: библиски личности и имиња, библиски топоними, библиски елементи, сличности и разлики со Светото писмо.

„Слово за Самсон“ го оправдува своето „постојење“ во Тиквешкиот зборник поради актуелноста на темата која е присутна, популарниот главен лик во неа, Самсон. Употребата на директниот говор го прави словото повпечатливо. Темата за злите жени е постојано актуелна, а особено кога станува збор за познати женски ликови од Библијата. Новороденото дете на Маноје, според текстот од Тиквешкиот зборник, било богоизбрано. Тоа бил Самсон, кој уште на шестгодишна возраст убил 300 Сарацени. Никој не можел да го победи Самсон поради бесмртноста. Сарацените му ја дале за жена прекрасната Далита, и преку неа сакале да ја дознаат тајната на неговата бесмртност. Таа успеала да ја изнуди тајната и да им ја открие на непријателите. Сарацените го ослепиле и протерале. По шест години, кога косата на Самсон пораснала, успеал да ги убие непријателите и жена си Далита (Стојчевска-Антиќ, 1996, стр. 37). Ова слово ја следи библиската матрица со одредени сличности, но и разлики. Ликот на Самсон бил популарен поради силата која ја поседувал.

Сличностите се однесуваат на: храброста која ја поседувал Самсон, неговиот татко Маној, бесплодноста на неговата мајка, предвестувањето на господовиот ангел за раѓањето на Самсон, жртвата јаре која ја принесува Маној, пронаоѓањето на водата за да не ожедне Самсон, женидбата со убавата Фелистејка Далида, поставувањето на гатанката, нејзиното одгатнување благодарение на Далидината измама, одмаздата на Самсон и неговата смрт (Мартиновска, 2011, стр. 8).

Разликите со Библијата се однесуваат на креативноста на авторот на Тиквешкиот зборник и тоа: осумнаесет пати биле победени Сарацените од Самсон, наградата за разрешување на гатанката со коњ и златна облека. Кога ангелот ја посетува мајката на Самсон во словото таа го прашува кој е и тој одговара на прашањето, а во Библијата таа не го прашува кој е, ниту од каде е. смрт (Мартиновска, 2011, стр. 8).

Употребените библиски имиња во словото (Ева, Далида, Маној, Самсон) кореспондираат со истоимените имиња во Библијата. Ева, Далида и Самсон се популарни ликови од Библијата.

Ева е името на првата жена, мајка на сите живи. Создадена е да биде едно со мажот, а нејзината подреденост на Адам е последица на нејзиното подоцнежнo создавање од неговото ребро и особено затоа што дозволила змијата да ја заведе и да ја натера на грев. Преку нејзиното прекршување на божјата заповед, влегува гревот во човештвото. Мајка е на повеќе деца.

Далида е убава Фелистејка која го предала Самсон откривајќи ја тајната на неговата сила која се криела во неговата коса. Далида од Библијата инспирирала повеќе уметници за градба на дела, во кои таа станала општопознат лик за неверна жена.

Маној е татко на Самсон. Се противел на женидбата на својот син со Фелистејка, но присуствувал на венчавката.

Самсон означува „сонце“ и е библиски херој со голема сила. Се борел против Фелистејците. Негова сопруга е Далида, која го измамува. Особините на силниот Самсон ги среќаваме и во нашите познати епски јунаци, како на пример, во песните за Марко Крале.

Во однос на **библиските топоними** што се среќаваат во ова слово го истакнуваме топонимот *Антиохија* - главен град на Сирија, основан околу 300 г.п.н. Станал центар на христијанството по разурнувањето на Ерусалим. Во него проповедале Павле, Петар и Варнава. На ваков начин ги интерпретираме сите погоренаведени слова со цел да потенцираме дека авторството на апокрифите се врзува со богомилите, кои, пак, земале мотиви од Стариот и од Новиот завет, за да создаваат „белетристична“ литература што поомасовено ќе стигне до целната публика. Во случајов, како пошироко позната библиска приказна и меѓу народот и меѓу верниците, би ја издвоиле „приказните“ за Адам и Ева што во апокрифот се допроширува и

со топоними и со други дејствија. Мотивот за детството Исусово што е преземен од Библијата, а за кое не е пишувано во евангелијата, богомилите или апокрифопишувачите го преземаат и од тоа прават апокрифна приказна што го заситува љубопитството на читателот, а од друга страна со имагинација и фикција го допишува неиспишаното во Библијата. Богородица, која само неколкупати се споменува во евангелијата, во апокрифот зазема централно место, добивајќи и свое титулување.

5. ЗАКЛУЧОЦИ

Имајќи предвид дека нашата целна група не може да разграничи што е библиски, а што апокрифен елемент, се зафативме за оваа работа, која е во почетна фаза и која очекува и предвидува своја имплементација во образовниот процес. За да бидеме сигурни дека нашата хипотеза е, навистина, точна, пред да го изработиме овој труд, направивме едно истражување помеѓу младите, така што нивните одговори ја потврдија нашата хипотеза. Голем процент од анкетираниите немаа никакви знаења за овие текстови. Интерпретацијата на апокрифите што ја направивме, ги утврдува сличностите и разликите на апокрифите со Библијата. Имајќи го предвид фактот дека „новите“ генерации се сè повеќе „дигитално паметни“, решивме овој труд да го направиме мултимедијален, за да им овозможиме да научат нешто ново, на за нив, „полесен и поприватлив“ начин, но со цел да ги поттикнеме да ги проучат, да ги анализираат и да ги споделуваат.

БЛАГОДАРНОСТИ

Анкетата е спроведена од страна на дипломираните професори по македонски јазик и книжевност на Катедрата за македонски јазик и книжевност при УГД-Штип, Ване Дериволов, Верица Милорадова и Наташа Митев - сите под менторство на проф. д-р Милена Ристова-Михајловска. Тука би упатиле и благодарност до проф. Наташа Лазарева, проф. Марија С. Ристова, проф. Драгица Петрова, проф. Данче Тошева и до сите професори, ученици и студенти, кои се вклучија за успешно спроведување на истражувањето. Техничката поддршка за реализација на анкетата ја имавме од страна на Ребека Спасова, студент на Македонистика-Штип. Видеото е сработено со монтажа и видеа од Ребека Спасова, а наратива од страна на Јована Киров, волонтер во АКАДЕМИЈА ЕУРОАРТ - Штип, а под сценарио на д-р Милена Ристова-Михајловска. За просторните услови за снимање на видеото, благодарност до библиотекарката Соња Манева и НУ-УБ „Гоце Делчев“-Штип.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Антиќ, В. (1996). *Апокрифи*. Скопје: Табернакул;
- Антиќ, В. (1997). *Македонската средновековна книжевност*. Скопје: Детска радост;
- Велев, И. (2021). *Погледи кон македонската културноисториска традиција*. Скопје: Гирланда;
- Јакимовска-Тошиќ, М. (2014). *Антопологија на македонската книжевност (книжевни остварувања од IX до XXI век)*. Скопје: Институт за македонска литература;
- Константинов, Д. Х. (1999). *Библија: (Свето писмо): Стариот и Новиот завет*. Битола: Еуролибер;
- Мартиновска, В. (2011). *Апокрифите во македонската писмена традиција*. Скопје: В.Мартиновска;
- Миловска, Д. (2020). *Осветено време*. Штип: 2 Август;
- Поп-Атанасов, Ѓ. (2009). *Речник на старата македонска литература*. Скопје: Менора;
- Ристова-Михајловска, М. (2015). *Автографи на македонски книжевници*. Штип: НУ-УБ „Гоце Делчев“-Штип;
- Ристова-Михајловска, М. (2020). *Македонската писмена традиција преку призмата на полемиката*. Штип: 2 Август;
- Ристова-Михајловска, М. (2021). *Препрочит*. Штип: 2 Август;
- Ристова-Михајловска, М. (2022). *Средновековна книжевност*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Филолошки факултет;
- Силјан, Р. (2001). *Прилози за наставата по литература*. Скопје: Матица македонска;
- Стојчевска-Антиќ, В. (1996). *Средновековен збороплет*. Скопје: Мисла;
- Тресидер, Џ. (2001). *Речник на симболи*. Скопје: Три.